

Soós Imre a kútban

Mosolyára emlékszem.

Eltűnt egy fa mögött, majd előbukkant. És mosolygott. Ártatlan örömmel és fogsorfehér-izzással játszott a reflektorok fényében. Bújócskázott a *Sok hűbó semmiért* című Shakespeare-játékban a Csokonai Színház színpadán. Az utolsó debreceni estéinek egyike lehetett 1955 tavaszán, mert ősztől Budapestre, a Madách Színházhoz szerződött. Először és utoljára akkor, huszonöt évesen láttam.

Már csak két évet élt.

Filmen tartósított mosolyával örök győztes Ludas Matyiként azóta is sugárzik; s egy másik moziremeklésben is, a *Körhinta* Mátéjaként Töröcsik Marival a hallhatatlan szerelembe röpül. S mert Rákosi Mátyás tündérműjében kellett élnünk, egy sztahanovista üzemmenetében gyártatták vele az új idők dalos ifját. Aki esztorgályos és kiváló sportoló; holdvilágnál, vízparton sétál, és szerelmes, de szájon nem csókolja kedvesét; a termelés és érzelmeinek bonyodalmában elgyengül; kétségek gyötrik, de végül pártunk évszakonként változó harci kedve szerint belátja hibáit, és biztatóan indul a holnapba. Utolsó, ám betiltott filmje az 1956 nyarán forgatott *Eltűszentett birodalom* mesebeli pásztoraként ugyan még legyőzte a rettegett világot, de önnön démonaitól Soós Imre nem menekülhetett.

Amelynek jeleiből a külvilág ugyan mit érthetett? Mosolyára emlékszem a színházból, de a hétköznapiokban kis gyermekként inkább rossz hírért hallhattam. Édesanyám a rendszer romlott voltának igazolásaként hozta róla a riasztó magánéleti híreket. Ismerőse abban a Kossuth utcai házban élt, ahol Soós Imre lakott albérletben, így értesült éjszakai mánoros hazatéréseiről. Rómeójának lenyűgöző voltáról nem beszéltek családi körben, már csak azért sem, mert, kettős szereposztás lévén, szerettem az előadás időpontját Mensáros László-rajongásunkhoz igazították. Soós Imréről pedig hírelték: valami fegyelmet folytattak ellene, mert az erkélyjelenetben lecsúszott a kőről, amin állt, s magánindulatra váltva, elkáromkodta magát. Debrecenben a zseniális fiatalember a tartózkodás és gyanakvás légkörében élt, talán a társulatban is, de a város polgárságának körében mindenképp. Attól viszolyogtak, amitől ő is szenvedett; hogy a „Hortobágy mellyékéről”, a balmazújvárosi gypsor nyolcgyerekes családjának mérhetetlen nyomorából kiszakadt és feltört tehetséget a rendszer kisajátította.

Szemérmes volt; pokoljárásairól alig-alig értesültek még a neki kedves emberek és hozzátartozók is. Nem olvastam róla tanulmányt, emlékezőt, amely okát írta volna, hogy a főiskolát követően a Madách Színházba jelölt Soós Imrének miért

Az írást Szélyes Imre olvasta fel a Magyar Katolikus Rádióban 2007. május 27-én. (Szerkesztő: Szabó Csilla.)

kellott szerződnie Debrecenbe. Kenyerespajtása, Szirtes Ádám, aki ugyanakkor, 1952-ben maga is vidékre, Miskolcra kényszerült, jó húsz esztendeje súlyos és ma is ismeretlen történéseket beszélt el nekem. Száműzetésük oka pedig: késő esteken hazatérve Falk Miksa utcai közös albérlésükbe, némi szeszekkel is bátorítottan folyamatosan elemezték a Rákosi-rendszer gyalázatos voltát. Illetékes fülek hallgatóztak, mert a szomszéd szobában lakó ávos jelentette a népfiak ellenséges vélekedéseit. Súlyosabb következménytől országos ismertségük és népszerűségük mentette meg őket, de a fővárosban nem maradhattak. Debrecenben valóságoslag az internáltak színháza működött Téri Árpád bölcs és kiváló vezetésével. Soós Imre sokat játszott; vígjátékot és operettet, a Mágánás Miskát, termelési darabok él-legényét, és feledhetetlen zsenialitással Illyés *Fáklyalángjának* Józsáját, aki a turini epilógban már öreg parasztként viszi a nemzet üzenetét Kossuthnak.

Tanárai, osztálytársai beszéltek, hogy családbeli és újvárosi öregapák, pásztorok, örök, bakterek alakját már főiskolán különösen nagy kedvvel és bámulatos azonosulási érzékenységgel tudta megidézni. Talán ezért is vágyta, hogy a *Feltámadott a tenger* című filmben Bem apót játszhassa. Nádasy Kálmán mellett a film társrendezője, Ranódy László idézte fel egy beszélgetésünkben, hogy Soós Imre próbafelvétele lenyűgözően sikerült, s csak azért nem alakíthatta a szabadságharc tábornokát, mert arcbőrét a maszkmester nem tudta úgy öregíteni, hogy a kamera hitelesnek mutassa a közeli, kinagyított képeken is. Debreceni éveiben folytonosan Pestre járt filmezni, gyakran hetekre, hónapokra távol volt, ezért érthető, hogy még igazgatója, Téri Árpád is alig ismerte magánéletének gondjait. A kiváló direktorral nem sokkal halála előtt beszélgettem Soós Imréről, s akkor, tőlem értesült, hogy volt idő, amikor színésze debreceni lakás híján, hajnalban kelt, utazott Debrecenbe próbára, s előadás után éjjel vonatozott vissza Balmazújvárosba. S arról ugyan ki tudott, hogy a rendszer dísz-fiának családja milyen nyomorúságban élt? Soós Imre 1954 szeptemberében megrendítő láttatásban így tudósította Pesten tanuló nővérét: „Szegény anyámnak már negyedik napja egy deka zsírja sincs. Apám most jött haza, ő meg beteg, éppen most mondja anyámnak, hogy főzzön egy kis pirított tésztalevest, jól esne a gyomrának. Erre anyám, tudod, ő halkán nem szokott beszélni, és nem féli Istent, miből? Se zsír, sem krumpli, se tészta, már nem hallom, hogy milyen szép szavakat mond anyám, mert megy hátra, lehet, hogy Esztitől kér egy főzet zsírt. Kapkodja a nagy bütykös talpát, mert már hideg a föld. Mezítláb jár, mint egy menyecske, az orra kezd nőni a hidegtől. Szerettem volna jó dolgokat írni neked, hogy örülj, de nem mertem, mert félttem, hogy saját magam is elhiszem. Sokszor csókollak: Imre.”

Drámai sorok, s nemcsak otthoni nyomorúságuk folytán. Írójának félelme már-már fojtottan sistereg, mert *retteg a hazugságtól!* Akkor már nem áltatta magát; csak játszott az életet, és tiszta szívvel mosolyogni már csak színpadon tudott. Egy parlamenti fogadásra emlékezve mesélte Szirtes Ádám: a teremben az asztalra helyezett ezüsttálakon változatos kacsá-liba sülték, s olyan étkek sorakoztak, amikről a nyomorúságos kinti életben legfeljebb Balga-módján csak ábrázolni lehetett. A tavaszi napsütésben Soós Imre felkapott egy tálat, s a terem Duna parti oldalán egy nyitott ablakhoz ment,

és dobálta ki a fejedelmi falatokat, és „Hadd egyenek ők is!” kiáltással kísérte mutatóvívát, utalván az alant dolgozó munkásokra. Szenvedett, mert átélte sorsosainak nincstelenségét és nyomorúságát. De már a maga tehetségében is kételkedett, mert a politika hullámlásában felhangosodtak a cinikusok: ő és társai, a rendszer tévedései! Aljosája az *Éjjeli menedékhely*ben a megalázottak és megszorítottak jalkiáltásaként visszhangzott. Harmonikával a kezében a lépcső tetejéről gurult alá, és zuhant a színpadra, és a megsemmisülés démonikus erejével kiáltotta, jajdulta, nyüsztette: „Én semmit se akarok... én semmit se akarok!” Soós Imre borzongató félelemmel és önfeladással személyes, művészi és sorsközösségi tragikummal hasított a menedékhely életébe 1956 márciusában.

Játzópartsa, Dajka Margit, a Madách Színházban a *Sári bíró* előadásain mindig az ügyelő pult mellé állt a második felvonás kezdetén, hogy hallja Soós Imre varázslatos és szárnyaló jövendölését: „Szép üdönk lesz!” A *Sári bíró* bemutatójának időpontja: 1956. október 13. Soós Imre már csak néhányszor alakíthatta Jóskát, a bíró fiát, mert október 23-a után megbénult a színházi élet. A forradalom neki a rettegést hozta, mert félté, félemlítették is, hogy bűnhődni kell neki, a régi rend kiszolgálójának. De hát ő senkit se bántott! – hasított belé a döbbenet. Ártatlanul, gyanútlanul és tiszta szívvel élt, de kisajátították. „A Sors bús usztítottja”-ként Adyval felismerte és szenvedte becsapátását, még inkább a hatalom hazug játszmáját, amit eltervelten a nép nevében, de a nép megsemmisítésére műveltek. „Ki csak percnyi becsülettel él, / Éli ezt a silány világot” – írta Ady *Az új kísértet* című versében, és a rémekkel hadakozva Soós Imre a maga sorsában sajogta a parasztság pusztítását is.

Önámító menekvésként az országos forgószélben folytonosan a mámort hajszolta, de csak gyengítette, emésztette magát, megállni már nem tudott. Kiss Manyi, Dajka Margit és Horváth Teri jó szóval, biztatással, meleg ebéddelel csak órákra bátoríthatták az életre és a színpadra. Soós Imre már nem hitt a „szép üdő”-ben. Nemsokkal halála előtt Mensáros Lászlónak mondta el: gyötrődik azért is, mert az úri világ elleni harc népfijének tekintik. Mert bár szegénységben nőtt fel, de gyermekkorában úri családokhoz is került, ahol könyveket adtak a kezébe, illetve, nyelvet és zongorázni tanult. Önnön sorsa se úgy volt igaz, ahogyan életét propagandává silányították. Néhány hétre, hónapra (?) társa lett orvos-feleség sem a megtartás, hanem a végzet felé hajtott. Soós Imre élet-halál játékot élt a kútban, de már elhagyta leleménye és ereje. Nem látta a kútosort, s nem menekülhetett. 1957 júniusában bekövetkezett páros halálukat hamis poézis a veronai szerelmesek tragédiájaként jellemezni. Azt mondta Szirtes Ádám: Imrét az búcsúztatta a farkasréti temetőben, aki őket vidékkel büntette. Soós Imre sorsának tanulságaként a ravatal fölött a pártbürokrata imigyen okított: „Nem vigyáztunk rá eléggé.” De nem vigyáztak Bajor Gizire éppúgy, mint Somlay Artúrra vagy Latinovits Zoltánra sem. Mert a népámító rendszer géniuszaink s vele a nemzet pusztítását változatos leleménnyel és tökélyvel műveli.

Több mint fél évszázada Soós Imre debreceni mosolya kísért. S mint falja időnkét a világ, a bájos kamasz arcát a Rontás egyre erősebben vigyorossá torzítja. És kidalozatlan sorsát Adyval siratjuk: „Itt néma kinszenvedésnek / Makacs ajka minden beszán-tás, / Elhamvadtt könny a szik-föld pora / S minden nyár-nap egy halotti ének”. ☒